

Микола ЛЬНИЦЬКИЙ

ФІЛОСОФІЯ “БРОНЗОВИХ М’ЯЗИВ”

Порівняльна характеристика спортивних віршів

К.Вежинського і Б.-І.Антонича

Збірка віршів польського поета Казимежа Вежинського “*Laug olimpijski*” (1927) та цикл віршів українського поета Богдана-Ігоря Антонича “Бронзові м’язи” у збірці “Привітання життя” (1931) є побічними відгалуженнями як у польській, так і в українській поезії. Навіть у творчості цих поетів спортивна тема не становить основного здобутку в їх доробку, не визначає основної лінії їх шукань. Але такі побічні відгалуження часом увиразнюють основні лінії, дають можливість з несподіваного боку підійти до розкриття творчої індивідуальності митця, побачити їх об’ємніше і випукліше.

Щоправда, якщо збірка спортивних віршів К.Вежинського була об’єктом уваги дослідників творчості поета (А.Камінська, А.Насіловська, В.Смац та ін.), то про Антоничів цикл є лише спорадичні згадки (С.Гординський, М.Неверлі, Д.Павличко та ін.), іноді з вказівкою на вплив польського поета. Не маємо наміру заперечувати цього впливу, навпаки, вважаємо його очевидним: теми, образні перегуки, навіть назви віршів засвідчують зв’язок між поетами. Але впливи, як знаємо, бувають різні – один, коли поет потрапляє під владу свого попередника, стає його епігоном, і другий, який засвідчує творче змагання чи й полеміку. “*Laug olimpijski*”, без сумніву, був творчим імпульсом для Б.-І.Антонича, знайшов у його душі відгомін, викликав асоціації та підходи, які український поет намагався зреалізувати.

І все ж самого імпульсу – враження від збірки – було б надто мало для власної інтерпретації, яка має виразні ознаки самостійної філософії “бронзових м’язів”. Враження від чужого твору мусили лягти на сприятливий ґрунт, мусили бути зумовленими як характером таланту, так і літературною ситуацією, яка склалася на той час.

Обидва розглядані явища переконливо засвідчують, що такі передумови були як у польській, так і в українській поезії і що вони мали багато спільного. Польські дослідники творчості К.Вежинського наголошують на його приналежності до групи “скамандритів” – представників літературного покоління, що виступало як опозиція до

“Молодої Польщі”: замість гасла “мистецтво для мистецтва” воно утверджувало протилежне – “мистецтво для життя”.

Уже до збірки “*Laure olympijsky*” К.Везжинський був автором книжок поезій “*Wiosna i wino*” (1919) та “*Wróble na dachu*” (1921), сповнених молодечого захвату аж до бравурної батярської безтурботності. “Усі ці викрики – то удари по “Молодій Польщі”, – пише Анна Камінська, – по її похмурих закамарках душі, глибинах, по її гаслові *evvina l’arte!*, яке характеризує обоження мистецтва. Молоді поети протиставляли усьому цьому прогнилому шаблону мистецтва – життя, радість, шаленство і людину – людське тіло”¹.

Окреслена дослідницею ситуація значною мірою відповідає тій, що склалася на цей час у молодій українській поезії Галичини. Хоча більшість учасників групи “Молода Муза” – аналога “Молодої Польщі” – були ще живі, вони не мали майже ніякого впливу на літературний процес. Представники покоління, що дебютувало в кінці 20-их – на початку 30-их рр., вважали сучаснішим для себе “Слово о полку Ігоревім” з XII ст., аніж творчість передвоєнних adeptів “чистого мистецтва”, заслуханих у “позасвітні гомони” та сповнених “космічної туги” й бажання відпочити “на сонячних левадах забуття”. Їх програмовою засадою був безоглядний юнацький романтизм з широкою шкалою форм – від сонета до верлібру.

Щоправда, в українській літературі Галичини між генерацією “молодомузівців” та представниками “юнацького романтизму” була проміжна ланка – покоління поетів, які в рядах січових стрільців воювали за незалежність України. Поразка визвольних змагань зумовила основні мотиви та настрої цієї поезії. Назва їх групи – “Митуса” – мала символічний характер: як літописний співець Митуса, що загинув за вироком князя Данила Галицького, але переконань своїх не зрікся, й ім’я його залишилося нащадкам як вираз неприборканості слова, так і “митусівці” задекларували вірність своїм ідеалам.

У плані стильовому представники “Митуси” (Василь Бобинський, Роман Купчинський, Олесь Бабій, Юра Шкрумеляк, Микола Матіїв-Мельник) були послідовниками “молодомузівців”, передусім в орієнтації на символістську поетику, але мотив страждання як культурпесимізму вони переакцентували від космічного болю на ґрунт конкретних історичних обставин.

Попри те, що представники наймолодшого покоління відмежовували себе від “митусівців”, вважаючи, що їх стиль підходить для “оплакування свіжих могил”², а не для активної дії, їм усе ж не були

чужі ідеали поетів “стрілецької теми”. Вони тільки по-іншому підійшли до національної тематики: пісенно-мелодичному мінору протиставили енергійну дикцію, яка мала гартувати дух для нових боїв, що, як показувала міжнародна ситуація, неминучі в майбутньому.

Збірка Б.-І.Антонича, до якої увійшов цикл “Бронзові м’язи”, як уже зазначалося, мала назву “Привітання життя”. Україніст із Словаччини, Микола Неверлі, який підготував перше ґрунтовне видання поетичної спадщини Антонича, відзначив, що спортивна тематика його віршів “впливала з теми молодості, її доповнювала й збагачувала”³. Сам Антонич відносив себе до молодого покоління поетів, за його словами, “неспокійних, нервових звеличників здоров’я і сили”, які “вітають у своїх віршах невідомі шляхи, незнане життя, бурхливі дні, в’язничні келії, барвисті міста і місяць над конюшиною”⁴. Виникає враження, що цикл “Бронзові м’язи” вкладається у русло цієї задекларованої програми. Справді маємо деякі риси спорідненості засадничих установок представників нової генерації як у польській, так і в українській літературах, що позначилося на спортивних віршах К.Вежинського і Б.-І.Антонича. Так, вірш Антонича “Тісня змагунів” образною фактурою і мажорним тоном перегукується з віршем Вежинського “Defilada atletów”.

У К.Вежинського:

*Nasza pieśń nie zna waszych uniesień i weszczęń,
Imy sztandar nas zwołał ł na czołach legł, –
My stawimy natchnienie, muskuly ł przestrzeż,
Serce, co maratoński wytrzymaє bieg, –*

У Б.-І.Антонича:

*Любимо: змагання труд,
шлях під гору, далеч, розмір, погляд просто,
усміх, промінь сонячний і вільний простір,
й хвиль рвучких сміливий скрут.*

Спільним для обох поетів – польського й українського – є також зв’язок з давньогрецькою поетичною традицією. У Вежинського спортсмени – це радісне плем’я спартанців і спартанок, в Антонича – “боги з античної статуї”, “батьори бронзові боги”. Це дало підставу Дмитрові Павличкові твердити, що Антоничеві вірші про спорт дихають “давньоеллінськими вітрами”⁵.

І все-таки ідея звеличення життя, задекларована українським поетом, виявляється багато в чому позірною на рівні контексту “Бронзових м’язів”. І тут побачимо принципове розходження між

К.Вежинським і Б.-І.Антоничем. Пов'язуючи збірку польського поета з давньогрецькою поетичною традицією, зокрема з "Олімпійськими одами" Піндара на честь переможців спортивних змагань, дослідники підкреслюють сакральне начало, яке виявляється у тому, що спортсмен у процесі боротьби долає межу людських можливостей, а це було б нездійсненним без допомоги богів, від яких не тільки фізична сила й спритність, а й "всі засади серця високих перемог", що дає можливість "пересилити всіх" (з "Першої піфійської оди до Герона, переможця в змаганні на колісницях", переклад В.Державина)⁶.

Цілком зрозуміло, що момент сакральності в поета ХХ ст. набув філософського вираження. На думку А.Насіловської, у спортивному змаганні Вежинський побачив поєднання аполлонівського (раціонального) і діонісійського (оргаїстичного, чуттєвого) – за Ф.Ніцше – начал європейської культури. "Спорт вивільняє виведене з середньовіччя і сформоване в ХІХ столітті в пуританській свідомості протиставлення духу і матерії, – пише вона, – є пунктом виходу до цілком іншої концепції людини. (...) Людина спорту є античною і новачною, тобто є їх єдністю, а рух – найвища філософія тіла"⁷. Дискобол в однойменному вірші польського поета є уособленням влади над рухом, скеруванням його, герой поета панує над цим рухом.

Ідея руху як філософії тіла, за А.Насіловською, переходить у віршах поета в ідею руху як філософії доби, тобто в ідею суспільного динамізму. У віршах збірки не тільки багато реалій технізованого суспільства – "моторів", "динамо" і т.д., а й сама людина постає у космічному вимірі ("Dyskobol"):

*Na monumencie swoim w górę wznosił ramiona,
Pod stopami ma ziemię, na rękach – niebiosa.*

Звернемо увагу ще на один атрибут збірки К.Вежинського, а саме на те, що поетичне дійство відбувається у ній на стадіоні, на очах великої маси людей, натовпу. Це разом зі сказаним вище засвідчує зв'язок збірки з поетикою футуризму, орієнтованою на оспівування портів, вокзалів, стадіонів – місць, з одного боку, пов'язаних з великою масою людей, і, з другого, – з витворами технічної цивілізації. У віршах К.Вежинського, за спостереженням А.Камінської, стадіон постає як єдине ціле: "Багатократні очі, уста, відкриті для крику, маса, зрушена емоцією переживання", що "реалізує себе у своїх найвищих можливостях"⁸.

До слова, подібна тенденція була властива й українській поезії того часу: поряд з футуризмом тут існувала течія конструктивного

динамізму, а в Галичині – концепція “цивілізаційного презентивізму” Ярослава Цурковського. Але спортивні вірші К.Вежинського, на відміну від деструктивності футуризму з його запереченням традиції, спираються на традицію й розвивають її.

Отже, коли говорити про основний настрій збірки “*Laug olimpijski*”, то це настрій суспільного оптимізму, де злагодженість, “божественна рівновага” здорового тіла й здорового духу втілює єдність особистості й колективу, особистості й маси. Це вияв своєрідного неоромантизму, що виводить героя за рамки часово-просторової реальності.

А що ж у Б.-І.Антонича? Звернемо увагу, що у збірці “Привітання життя”, в якій уміщений цикл “Бронзові м’язи”, за спортивним циклом ідуть вірші морської тематики, в яких розгортаються романтичні колізії, але цей романтизм якийсь ніби навиворіт, за ним стоїть протилежне, приховане. У душі ліричного героя ведеться шалений поєдинок протилежних настроїв... Вирушаємо в дорогу за власною мрією, та знаходимо лише перешкоди, прагнемо, наче зернини в колосі, полетіти за вітром, та потрапляємо під сірі жорна буднів (“Ожереди”). Нам хотілося б втекти від дійсності, але

*... годі побороть свою природу,
бунт вічно палить, вічно ломим крила
і знов спадаєм на землі колоду.*

(“Дош”)

Тільки враховуючи цей бунт протилежностей, можемо, здається, зрозуміти характер спортивних віршів Б.-І.Антонича і відмінність їх від концепції віршів К.Вежинського. Це особливо помітно при зіставленні віршів на ту саму тему – таким є, приміром, “*Skok o tyczse*” і “Скок з жердиною”. Польський поет віднімає свого героя ввись, просто в небо, і залишає його там, як відлуння, “віддих” тих, що спостерігають за ним, український, навпаки, повертає стрибуну на землю – з сумним усвідомленням того, що він там “не зістане”. Ілюзія польоту в Антонича короткочасна, а протверезіння після неї – тривале.

Герой Антонича не зливається з масою у своєму спортивному пориві, вони радше перебувають на різних полосах емоційного поля, протистоять один одному:

*Кудою гляну, кудою гляну –
тисяча очей в імлі,
поглядів банить п’ястук,*

*батози вигуків тнуть,
гарпуни люті, злі.
О, не треба оплесків, ні!
Вашого ентузіазму навук
греблею не буде мені.*

(“Біг 1000 метрів”)

Звідси випливає ще один, чи не найосновніший аспект спортивного циклу Б.-І.Антонича: не радість перемоги і гіркота поразки, як у К.Вежинського, а гіркота перемоги, полин на дні здобутої у поединку чаші переможця при думці про поверженого супротивника. І ще: коли герой польського поета зазнає почуття самотності (вірш про Рауля Амундсена) серед безгоміння полярних льодів, самотність Антоничевого героя посилює багатоконий натовп стадіону. У цьому контексті визнання себе “грецьким богом з античної статуї набуває іронічного відтінку (“Змагання атлетів”).

Таким чином, зовнішня атрибутика “Бронзових м’язів” обертається своєю внутрішньою протилежністю. Усе це дає підставу підкреслити екзистенційне начало спортивного циклу Б.-І.Антонича на противагу наскрізь оптимістичному світосприйняттю К.Вежинського. Натомість вірші українського поета своїм драматизмом споріднені зі збіркою польського поета Ярослава Івашкевича “*Ody olimpijskie*” (1948), що належать уже часові, коли людству довелося зазнати багато трагічних випробувань. Припали вони повною мірою й на долю Казимежа Вежинського, що зумовило його перехід від хвали життя до “чорного полонезу” еміграційних віршів.

¹ *Kamińska A. Przeciw prawu ciężenia // Kamińska A. Do Leśmiana: Najpiękniejsze wiersze polskie.* – Warszawa, 1974. – S.65.

² *Гординський С. Поет “другої генерації” // Назустріч.* – 1936. – 15 лют.

³ *Неверні М. Поет із серцем у руках // Антонич Б.-І. Перстені молодості.* – Пряшів, 1966. – С.17.

⁴ *Antonycz B. Poezja po tej stronie barykad // Sygnały.* – 1934. – № 4/5. – S.5.

⁵ *Пауличко Д. Пісня про незнищенність матерії // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича.* – Львів, 1989. – С.25.

⁶ *Антична література: Хрестоматія.* – К., 1968. – С.159, 160.

⁷ *Nasiłowska A. Kazimierz Wierzyński.* – Warszawa, 1990. – S.25.

⁸ *Kamińska A. Do Leśmiana.* – S.69.